

Dr. Dragan Potočnik, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru

PISNI VIRI IN POUK ZGODOVINE

Od učitelja je odvisna kakovost pouka, saj je on tisti, ki učne cilje, vsebino in učno tehnologijo usklajuje in prilagaja učencem ter neposredno odloča o učnem procesu. Kako bo učne cilje in vsebine učno povezoval, operacionaliziral in prilagajal učencem, je odvisno od njegove pedagoške usposobljenosti, predvidenega časa, motivacije, aktivnosti in angažiranosti. Njegovo vodenje učne ure mora biti demokratično in socialno integrativno, zagotavljati mora pogoje za aktivnost učencev. Ob podajanju nove učne snovi v okviru učne ure mora, razen ustreznih učnih metod in oblik dela, uporabljati tudi različna učna sredstva in pripomočke.¹

Psihološki, pedagoški in didaktični motivi učitelju narekujejo tudi, da skuša približati otrokom zgodovinsko snov iz prve roke. Ena najbolj uspešnih metod je delo z zgodovinskimi viri.

Zgodovinska znanost namreč temelji na zgodovinskih virih, na njihovem kritičnem pretresu, primerjanju, ugotavljanju zanesljivosti in njihovem sintetiziranju. Prav zaradi tega je to dejstvo treba nujno upoštevati tudi pri pouku zgodovine in na prvo mesto postaviti prav zgodovinske vire.²

Poudariti je treba tudi, da dajejo zgodovinski viri tudi pravo materialno podlago za resnično razumevanje zgodovinskih dejstev in pojavov. Edino zgodovinski viri pa že v učbenikih dano zgodovinsko sintezo ne le širijo, ampak jo tudi poglobijo, zaradi česar postane učencem gradivo bolj razumljivo, pouk zgodovine pa bolj življenjski.³

Poznamo več vrst zgodovinskih virov. Med tistimi, ki so primerni pri pouku zgodovine tako v osnovni kot v srednji šoli, so:

- materialni viri: arheološke najdbe (ruševine gradov, mest, razni spomeniki, stanovanjski objekti, stari predmeti, novci, obleke itd.),
- pisni viri: v pouk zgodovine vključimo raznovrstna pisna sporočila (dokumente, kronike, spominska pričevanja, časopisne članke, statistične preglede ipd.),
- ustni viri: ljudsko izročilo, narodne pesmi in pravljice, šege in navade, pripovedi,
- slikovni viri (dela slikarstva, kiparstva in arhitekture),
- literatura kot zgodovinski vir,
- fotografije,
- razglednice,
- karikature,
- plakati,
- zgodovinske karte,
- diagrami in statistike,
- sodobni mediji (zvočni in videoviri),
- informacijsko-komunikacijska tehnologija pri pouku zgodovine (internet, e-gradiva).

Pomen virov:

- viri omogočajo neposreden spoprijem učencev z zgodovinskim dogajanjem,
- so prvotne izjave o preteklosti,
- z viri se gradi etos zgodovinske znanosti; znanje je zanesljivo, če je podkrepljeno z viri,
- delo z viri spodbuja samostojnost učencev,
- analiza virov vodi k znanstvenim metodam in h gradnji kompetenc pri delu z dokumenti,
- delo z viri omogoča raziskovalno učenje,
- spodbuja vprašanja.

¹ Brodnik, V. (2003). Novi pogledi na poučevanje, preverjanje in ocenjevanje znanja pri pouku zgodovine. V: Kako do bolj kakovostnega znanja zgodovine. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo, str. 6.

² Weber, T. (1987). Zgodovinski viri (pisni, materialni in statistični podatki) pri pouku zgodovine. V: Sodobna pedagogika, letnik 38, št. 7-8. Ljubljana, str. 381.

³ Weber, T. (1981). Teorija in praksa pouka zgodovine v osnovni šoli. Ljubljana: DZS, str. 64, 65.

Za uspešno delo z zgodovinskimi viri pri pouku zgodovine je treba zagotoviti nekaj nujnih pogojev:

- Razumljivost virov oziroma jezika. Prav je, da učencem pokažemo tudi primer pisnega vira zato, da vidijo pisavo, način pečatenja ali hranjenja zgodovinskih virov,
- Izbor ustreznega dela ali izseka zgodovinskega vira. Pomemben je izbor le tistega dela celote, za katerega menimo, da bo najbolje opravil svojo predstavno in spoznavno nalogo,
- Predstavitev vseh terminov, enot in količin. Za vrednotenje vira in njegovo razumljivost je pomembna tudi predstavitev terminov, enot in količin v današnje razumljive predstavnostne elemente. Če tega ne storimo, ne more priti do pravih predstav. To velja za mere za množino snovi, za dolžinske mere, vrednost denarnih enot, velikost posesti itd.,
- Izbor metod. Za delo z zgodovinskimi viri je pomemben tudi izbor metod, ki morajo biti stopnjevale po načelu od najlažje do najtežje.⁴

Ob tem, ko zagotovimo navedene pogoje, pa je treba zagotoviti tudi didaktične pogoje za praktično uresničevanje. Ti pogoji so:

- objektivnost virov,
- učnoljubna naravnost,
- didaktična prilagojenost virov učnim ciljem ter razvojni stopnji in individualnim posebnostim učencev,
- razpoložljivost raznovrstnih zgodovinskih virov (besedila, slikovno gradivo, karte, grafikoni, zgodovinski filmi, preglednice, etnografski predmeti, spominska obeležja, živa pričevanja itd.),
- estetska in doživljajska vrednost vira.⁵

Zgodovinske vire je mogoče uporabljati na štiri načine:

- ilustrativna metoda,
- dokazovalna metoda,
- analitično-sintetična metoda,
- problemska metoda oziroma metoda dela z virom kot sredstvom problemske obravnave.⁶

PISNI VIRI

Pisni viri predstavljajo najpomembnejši vir za rekonstrukcijo preteklosti. Od odkritja pisave in še posebej od odkritja tiska⁷ se vedno bolj povečuje število pisnih pričevanj. Med pisna pričevanja uvrščamo: odlomke iz letopisov in kronik, stare listine, privilegije in pravice iz zgodovine mest, odlomke iz mestnih knjig, zapiske državnih, deželnih in cerkvenih zborov in skupščin, izvlečke iz urbarjev, pisma idr. Od 19. stoletja dalje se je uveljavila delitev pisnih virov na pripovedne in dokumentarne. K pripovednim štejemo kronike, anale, monografije, biografije, zgodovinske epe. K dokumentarnim virom pa štejemo listine, akte, matične knjige, časnike ipd. Ta delitev je le formalna in nam služi kot osnovna informacija, tako npr. napis na rimski stavbi spada po tej delitvi k dokumentarnim virom. Predstavlja pa lahko več kot dokument: lahko je služil npr. propagandnim, ideološkim namenom.

Posebnost antičnih in srednjeveških pisnih virov je, da so napisani v grškem in latin-skem jeziku, kar otežuje uporabo pri pouku zgodovine, saj potrebujemo prevajalca. Starejše vire, zlasti srednjeveške, označuje tudi nenavaden jezikovni slog, običajen za takratne dvorske in deželne pisarne, ki pa je današnjim učencem težje razumljiv. Če torej želimo takšen pisni vir uporabiti pri pouku zgodovine, ga moramo didaktično predelati, skrajšati in ga jezikovno poenostaviti. Stare izraze in neznane besede posebej obrazložimo ali jih poenostavimo. Didaktična uporaba nekaterih listin zahteva tudi posebno znanje pomožnih zgodovinskih ved.

Z uporabo virov za novi vek in sploh sodobno zgodovino je precej drugače. Predvsem za 19. in 20. stoletje je zelo veliko pisnih virov. Ob tem se pri pouku zgodovine srečujemo

⁴ Weber, T. (1987). Zgodovinski viri (pisni, materialni in statistični podatki) pri pouku zgodovine. V: *Sodobna pedagogika*, letnik 38, št. 7-8. Ljubljana, str. 381.

⁵ Karba, P. (2001). Raziskovalno učenje pri pouku zgodovine v osnovni in srednji šoli. V: *Zgodovina v šoli*, letnik 10, št. 1. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo, str. 11-14.

⁶ Potočnik, D. (2009). Zgodovina, učiteljica življenja. Maribor: Založba Pivec, str. 105-110.

⁷ Johannes Gutenberg je priznan za izumitelja knjigotiska. V letih 1452-1455 je natisnil prvo knjigo 42-vrstično Biblijo.

s problemom, kateri vir izbrati. Poleg tega je za raziskovanje in didaktično obdelavo še dodaten izziv velikanska razsežnost medijev. V 20. stoletju spadajo k virom zgodovinarja tudi zvočni zapisi, radijski, filmski posnetki in televizijski posnetki. Težnja po življenjskosti pri pouku zgodovine je opozorila tudi na vire, ki prej niso bili pomembni, tako npr. kuharski recepti, zapiski in dnevniki »preproste ženske« ali »preprostega moškega«, ki sicer niso bili namenjeni objavi. Dokumenti iz novejši dobe so tudi lažje uporabljivi, zlasti če so pisani v slovenskem jeziku. Njihova interpretacija je manj zahtevna.⁸

Pri uporabi pisnih virov moramo ohraniti tudi kritičnost. Napisanega ne moremo »ne-preverjeno« prevzeti kot resnično izjavo. Potrebna je kritična presoja besedila. Tako imajo lahko besedila pomembno sporočilnost, so pa napisana samo s stališča ene presoje ali napačne presoje situacije. To je lahko odvisno od informacijskega stališča ali pa prevladujoče ideologije. Težava, ki jo predstavlja delo s pisnim virom, je lahko tudi ta, da je pisni vir navadno le izsek iz sklopa zgodovinskih dejstev, zato ga moramo ustrezno razmejiti, ga podkrepiti z novimi podatki in ga postaviti v njegov zgodovinski okvir.

Vprašanja za kritično presojo pisnega vira:

- Vprašanje glede avtorja/-ice: kakšna osebnost je bil avtor, kakšno je bilo njegovo politično oz. javno stališče, kakšnemu socialnemu razredu je pripadal, kateri položaj je zastopal. Pomembno je razjasniti, v kakšnem razmerju je bil do dogajanja in do udeleženi oseb ter na podlagi katere ideologije in merila vrednosti je izrekel sodbo o historični dejanskosti.
- Vprašanje glede kraja nastanka, situacije, povezave in datuma: kdaj, kje in pod katerimi pogoji je bil vir napisan.
- Vprašanje glede vsebine in oblike: o čem avtor pripoveduje in kakšno obliko uporablja (npr. govor, pismo, komentar).
- Vprašanje glede namena besedila: s katere perspektive je napisano besedilo, katere interese zastopa avtor, komu služijo njegove izjave, kaj prikriva, kaj je vedel.
- Vprašanje glede jezika in pojmov.
- Vprašanje glede naslovnika: na koga je vir naslovljen – na prijatelje, javnost, vladajoče ipd.

Glede na ta vprašanja ločimo dva koraka: prvi je analiza vsebinskih in formalnih značilnosti, drugi pa je vrednotenje in presoja izjav.

Primeri nalog s pisnimi viri:

1. Interpretacija pisnega vira: Iz učbenika za četrti letnik gimnazije avtorjev Aleša Gabriča in Mateje Režek si izberite pisni vir in napišite interpretacijo s pomočjo vprašanj za kritično ravnanje z pisnimi viri.
2. »Objavite« nove vire: postavite se v vlogo zgodovinarja. V knjigah in aktih iz sodobne zgodovine ste našli nove vire in jih želite objaviti. Raziskujte v ta namen v arhivu ali knjižnicah. Ko boste odkrili zanimiv pisni vir, ga pripravite za objavo. To pomeni: vnesite besedilo pisnega vira v računalnik, navedite točno najdišče (časopis, ime arhiva, signatura, akte itd.), navedite, ali so bili posamezni deli v izvirniku neberljivi, navedite, kako ste obravnavali starejši način pisanja, v opombah razložite neznane ali težje razumljive pojme, strokovne izraze, zgodovinska ozadja itd. V kratkem komentarju napišite, zakaj je ta pisni vir za vas tako zanimiv.⁹

Kadar razmišljamo o vlogi zgodovinskih virov pri pouku zgodovine, sta nam pomembni predvsem njihova metodična uporabnost in učna učinkovitost v duhu tematskih ciljev učnega načrta. Zato vire pojmujeemo širše in drugače, kot bi jih razumel zgodovinar raziskovalec. Zanima nas, katere učne vsebinske elemente ali didaktične poudarke v določeni temi bo določeni vir posebej obogatil, konkretiziral in izpostavil. Prav tako pa je pomembno tudi, koliko bo učencem zanimiv in dostopen pouk samostojnega odkrivanja in dela. Šolska uporaba virov je torej v skladu s sodobnimi načeli ustvarjalnega pouka zgodovine. Ne more nas zadovoljiti, če so viri uporabljeni edino kot konkretni in slikoviti informator o zgodovinskem dogajanju, marveč jih je treba uporabiti tudi za globinsko spoznavanje,

⁸ Dr. Volker Bauer, Dr. Christine Böttcher, Dr. Gudrun Gleba, Prof. Dr. Hilke Günther-Arndt, Dr. Dirk Hoffmann, Sylvia Hoffmann-Mosolf, Dr. Christine Keitz, Dr. Klaus Schaap, Reinhard Teghtmeier-Blank, Elisabeth Zwölfer, Prof. Norbert Zwölfer (1998). Methodenarbeit im Geschichtsunterricht. Berlin: Cornelsen, str. 33 (v nadaljevanju Dr. Volker Bauer, 1998).

⁹ Dr. Volker Bauer (1998), str. 34, 35.

problemsko obravnavo, osmišljanje ali analizo političnih, gospodarskih in drugih sistemov ali političnih programov.

Na delu z raznolikimi zgodovinskimi viri temelji tudi vsa posodobitev pouka po posodobljenih učnih načrtih v osnovni šoli in gimnaziji. O delu z zgodovinskimi viri piše mag. Vilma Brodnik v priročniku *Posodobitve pouka v gimnazijski praksi*. V priročniku so še posebej omenjeni večperspektivni zgodovinski viri s primeri, npr. za obravnavo leta 1848. V letu 2013 je izšel še podoben priročnik za osnovno šolo.¹⁰

V pouk zgodovine vključujemo raznovrstna pisna sporočila, ki jih pogosto povežemo tudi s slikami, kartami, grafikoni itd. Poleg pravih dokumentov uporabljamo tudi kronike, spominska pričevanja, zgodovinske potopise, časopisne članke, statistične pregledne ipd. Uporabni pa so tudi odlomki iz poljudno in problemsko napisanih zgodovinskih del ter iz publicistično zasnovanih zgodovinskih knjig, pa tudi iz zgodovinskih romanov ali novel.

Za daljše in nekoliko zahtevnejše delo z viri potrebujemo zgodovinske čitanke, zbirke virov ali samostojen izbor takšnih gradiv. Takšna gradiva šele omogočajo pomembno kakovostno dopolnitev osnovnega sporočila v učbeniku, učitelja zgodovine pa spodbujajo k pogostejši organizaciji pouka, ki vključuje samostojno delo učencev. Zato morajo biti tudi zbirke virov organsko povezane z didaktično-metodično zasnovo učbenikov. Pouk zgodovine v osnovni šoli je imel od začetka sedemdesetih let dalje na razpolago zgodovinske čitanke za vse razrede v osnovni šoli, pa tudi za 4. letnik gimnazij. V uporabi so še: Viri v besedi in sliki za 20. stoletje avtorjev Tomaža Webra in Draga Novaka. Tudi v prihodnje bo treba predvidevati tovrstna gradiva, ki bodo ustrezala ciljem in temam novih učnih načrtov. Takšne publikacije nudijo učiteljem zgodovine dragoceno metodično usmeritev, pobudo in pomoč za organizacijo in načrtovanje samostojnega dela učencev. Viri v zbirkah so opremljeni z okvirnimi zgodovinskimi uvodi, opombami in s slovarčki ter so premišljeno izbrani. Uporabni so za individualno samostojno delo kot tudi za krajše in manj zahtevno skupinsko delo. Večkrat so pisna sporočila povezana tudi s slikami in/ali kartami, kar popestri in obogati njihovo funkcionalnost.

Veliko zgodovinskih virov vključujejo tudi posodobljeni učbeniki za osnovno šolo in gimnazijo, saj se mnogi približujejo razmerju 50 % avtorskega besedila in 50 % zgodovinskih virov za samostojno raziskovanje zgodovinskega dogajanja.

Metoda dela z viri je dober način za uveljavljanje in uresničevanje konstruktivističnih idej pri pouku zgodovine, saj si lahko mladi s pomočjo virov sami konstruirajo znanje in stališče o določenem zgodovinskem dogodku.¹¹

Vir lahko uporabimo pri frontalni obliki dela, lahko pa tudi v učnih situacijah tako imenovanega tihega dela. V takšnih situacijah, ki trajajo po deset, pa tudi nekaj več minut, učenci preučujejo vir temeljito in individualno oziroma v parih. Učitelj je pri takšnem pouku predvsem organizator in usmerjevalec. Pred takim delom da učencem jasne delovne naloge na delovnih listih, pri bolj zahtevnih nalogah pa tudi osnovne metodične napotke in hkrati opredeli čas trajanja dela. Učenci se pri takšnem temeljitem in postopnem delu usposablajo v reševanju problemov in ne sprejemajo učne snovi kot logično in sistemsko izdelanega končnega znanja. Usposablajo se za smiselno in sistematično branje besedila, za povezovanje in primerjanje pisnih, statističnih in slikovnih sporočil, za oblikovanje sintetičnih mnenj o predelanem sporočilu, pa tudi za urejeno in sistematično zapisovanje spoznanega. Šele na temelju večkratnih tovrstnih izkušenj preidemo od individualnega k organizacijsko in metodično zahtevnejšemu skupinskemu delu. Individualnega dela se lahko lotimo tako, da dobijo vsi učenci v razredu enak zgodovinski vir, toda različne naloge za samostojno delo. Drugič pa je individualno delo v razredu organizirano tako, da delajo vsi učenci ob različnih virih, ki pa so vsebinsko ali problemsko vezani na isto temo. Individualno delo ima tudi sklepni del, ko preidemo k frontalnemu poročanju, kaj smo ugotovili.

Zgodovinske vire je mogoče uporabljati na tri načine, to je z ilustrativno metodo, z dokazovalno metodo in z analitično-sintetično metodo. Z analitično-sintetično metodo lahko:

¹⁰ Priročnik *Posodobitve pouka v gimnazijski praksi* • Zgodovina – je dostopen v Digitalni knjižnici Zavoda RS za šolstvo, prav tako tudi priročnik *Posodobitve pouka v osnovnošolski praksi* • Zgodovina. <http://www.zrss.si/digitalnaknjiznica/Posodobitve%20pouka%20v%20gimnazijski%20praksi%20ZGODOVINA/>

¹¹ Trškan, D. (2000). Metoda dela z besedili pri pouku zgodovine. V: *Zgodovina v šoli*, št. 3-4. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo, str. 3-7.

- medsebojno primerjamo več zgodovinskih virov, ki različno poročajo o istem dogodku,
- analiziramo vir in njegovo vsebino primerjamo s tem, kar o opisanem dogodku najdemo v zgodovinski literaturi,
- analiziramo več virov, ki poročajo o različnih stopnjah nekega dogajanja ali o različnih pogledih na določen problem.

Tako prikažemo razvojno pot dogajanja in bistvo problema. Od časa, ki ga imamo na voljo, je odvisno, katero učno obliko bomo izbrali za obravnavanje učne enote.

- a) Najmanj časa bomo porabili pri frontalni obliki. Učencem bomo razdelili fotokopije virov, ki jih bodo glasno brali, ustno komentirali, si izmenjavali poglede, se pogovarjali med seboj in z učiteljem, ki bo vso razpravo usmerjal.
- b) Učitelj bo učencem naročil, naj vire preberejo doma in naj doma pripravijo odgovore na priložena vprašanja.
- c) Lahko pa bomo uporabili tudi skupinsko obliko pouka. Učenci bodo v skupinah po tri ali pet pisno odgovarjali na vprašanja. O tem bodo skupine ustno poročale, sklep pa bomo v frontalni obliki oblikovali skupaj z učenci. Za tako obravnavo bomo porabili največ časa.

Poleg že omenjenih t. i. primarnih virov ali virov iz prve roke poznamo še sekundarne vire.

SEKUNDARNI PISNI VIRI

O sekundarnih pisnih virih govorimo, kadar ni neposrednega stika med avtorjem vira in dogodki ali stanji, marveč je med avtorjem vira ter dogodki ali stanji eden ali več posrednikov. Sekundarni pisni viri so torej poročila, ki črpajo podatke iz ohranjenih in dostopnih poročil.¹²

Literaturo, ki jo uporabimo kot sekundarni zgodovinski vir, delimo v dve veliki skupini:

- znanstveno in
- poljudnoznanstveno.

Znanstvena literatura je praviloma namenjena ljudem, ki že imajo določeno strokovno predznanje. Za dobro znanstveno literaturo velja, da avtor točno navaja, na podlagi katerih virov ali raziskav je prišel do svojih spoznanj. Prav tako mora podati informacije o tem, česar znanost še ne ve oziroma česar ni mogoče dokazati. Taki znanstveni opisi zahtevajo veliko truda pri branju, saj vsebujejo zelo veliko citatov iz virov. Poljudnoznanstveni opisi tega ne vsebujejo. Namenjeni so širšemu občinstvu »radovednih laikov«. Značilen za takšna dela je zanimiv pripovedni način, ki v prvi vrsti ne podaja spoznanj o zgodovinskih odkritjih in interpretacij, temveč zmožnost podoživljanja in vživetje v samo pripoved, katere prednost je predvsem v tem, da kompleksne stvari predstavlja na lažje razumljiv način. Kljub vsemu pa jo moramo sprejemati kritično. Pri tem si lahko pomagamo z naslednjimi vprašanji:

- Ali avtor upošteva tudi druge nazore?
- Ali se opira na vire in druga znanstvena dela?
- Ali jasno navaja, česa ni mogoče dokazati oz. kaj ni natančno znano?
- Ali kritično in čim bolj objektivno rekonstruira situacije, o katerih je zelo malo znanstveno dokazanih dejstev?¹³

Med številnimi znanstvenimi in poljudnoznanstvenimi deli je mogoče zaslediti tudi biografije, ki prikazujejo življenje in delo pomembnejše zgodovinske osebe, pri čemer upoštevajo tudi politične, duhovne in socialne dogodke, ki so vplivali na njeno življenje, ter monografije, ki se osredotočajo samo na eno področje ali eno posebno vprašanje.¹⁴

¹² Grafenauer, B. (1980). *Struktura in tehnika zgodovinske vede*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, str. 252–257.

¹³ Dr. Volker Bauer, 1998, str. 28.

¹⁴ Prav tam.

Kadar delamo s sekundarno literaturo, je treba najprej določiti, kaj pravzaprav obravnava tema, na katero osrednje vprašanje skuša dati odgovor in do kakšnih spoznanj je prišla (osrednje sporočilo). Pri tem lahko zgodovinsko dogajanje raziskujemo s pomočjo naslednjih vprašanj:

- Kaj je bilo ugotovljeno?
- Kaj je bilo s tem razloženo (analiza)?
- Kako se to vrednoti (interpretacija)?

Nato sledita pregled besedila in kritična presoja le-tega. Pri tem je treba najprej raziskati členitev in miselni tok, da bi ugotovili, ali obstajajo logični prehodi in sklepi. Nato lahko sledi analiza perspektive interpretacije – ali avtor upošteva več perspektiv ali navaja za povezave med posameznimi dogodki samo en vzrok. Nato se lahko podrobneje posvetimo jeziku in razumevanju besedila.

S pomočjo naštetih vprašanj lahko ugotovimo, ali je bil avtor pri interpretaciji zgodovine morda zavezan določeni ideologiji. To delo nam lahko olajša primerjava z drugimi besedili. Pogosto namreč šele s primerjanjem ugotovimo, s kakšne perspektive in s kakšnim spoznavnim interesom se je avtor lotil pisanja svojega dela, katera vprašanja si je pri tem zastavljal in katerih se je hote ali nehote izogibal.¹⁵

LITERATURA KOT ZGODOVINSKI VIR

Kot zgodovinski vir nam lahko služi tudi literarno besedilo. V poštev pridejo odlomki iz leposlovnih del pisateljev, ki so med pisanjem literarnega dela tudi arhivsko preučili resnične zgodovinske razmere. Takšen besedno slikovit opis bo s svojo sugestivnostjo in z bogastvom umetniškega izraza zelo pritegnil učence, obogatil njihove predstave o določenih zgodovinskih razmerah ter jih spodbudil k življenjskemu in konkretnemu razmišljanju. Zato učitelj zgodovine ne sme imeti preveč didaktičnih pomislekov glede vključevanja takšnih del (sem spadajo npr. zgodovinski romani, novele, pesmi z zgodovinsko vsebino) v pouk. Učence namreč spodbujajo k branju zgodovinskih besedil in jih motivirajo, po navadi pa ne omogočajo oblikovanja sklepov.¹⁶

Treba pa je skrbno izbrati krajše in metodično uporabne odlomke. Besedila lahko beremo na začetku učne ure kot uvod v novo metodično enoto, lahko so snov za postavljanje novih problemov ali pa jih pustimo za konec ure kot poglobitev učne snovi.

Kot smo ugotovili, lahko poleg pisnih virov uporabljamo tudi literarna dela (gledališka dela, romane, pesmi).

Pri tem ločimo tri tipe:

Dokumentarna literatura (vir prve roke)

Pod dokumentarno literaturo štejemo besedila, ki jih je avtor zbral iz že obstoječe baze besedil, tako npr. osebna pisma, radijske govore, dnevniške zapise, avtobiografije, televizijske portretie, različna zapisana ali posneta pričevanja (npr. izgnancev, internirancev, ukrajenih otrok, prisilnih mobilizirancev v nemško vojsko idr.). Avtor lahko ta besedila združuje brez dodatnih komentarjev. Pri takšnem delu igrata odločilno vlogo predvsem izbor in razporeditev izbranega gradiva. Pri tem pa lahko avtor besedila prilagaja, da bi dosegel želeni učinek in literarni namen. Tako lahko neki vir npr. skrajša in s tem celo spremeni njegovo izvorno sporočilo. Tukaj se pokaže razlika med dokumentarno literaturo in zgodovinsko znanostjo, kjer takšno krajšanje ni dovoljeno. Jasno postane tudi, da ta literatura sicer črpa iz zgodovinskih virov, da pa morajo biti zgodovinarji do nje kritični.¹⁷

Zgodovinsko leposlovje

Ta zvrst literature obravnava zgodovinske teme in dogodke, ki so se dejansko pripetili. Pri preučevanju takšnih del moramo upoštevati, da zgodovinsko leposlovje ni podvrženo zgodovinski, temveč literarni kritiki. Zato avtorji težijo k temu, da bi sicer zgodovinsko snov preoblikovali tako, da bi bila berljiva in bi uresničila pričakovanja bralcev ter bila hkrati zvesta tudi izbrani zvrsti. Pri tem nastajajo tri težave:

¹⁵ Dr. Volker Bauer, 1998, str. 28–30.

¹⁶ Trškan, D. (2000). Metoda dela z besedili pri pouku zgodovine. V: Zgodovina v šoli, letnik 9, št. 3–4. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo, str. 3.

¹⁷ Dr. Volker Bauer, 1998, str. 26.

- a) Zgodovinsko leposlovje personalizira zgodovinska dogajanja. Osebe zgodovinskega romana predstavljajo nosilce določenih zgodovinskih dogodkov. Čim bolj so te osebe predstavljene kot individuumi s svojimi specifičnimi željami in motivi, tem bolj se postavlja vprašanje o njihovi reprezentativnosti. Pri snovanju literarnih likov se avtor namreč ne more izogniti vpogledu v njihovo notranjost. Tako vse osebe zgodovinskih romanov, tudi tiste, ki so oblikovane na podlagi resničnih zgodovinskih oseb, izražajo svoja čustva, misli in mnenja, ki pa niso zgodovinsko dokazljivi.
- b) Viri velikokrat niso popolni oz. so pomanjkljivi, kar predstavlja dodaten problem za pisca. Pisci zgodovinskih romanov stremijo k temu, da bi izbrano temo predstavili kar najbolj celovito, ker pa jim to (obstoječi) viri onemogočajo, so primorani vključiti tudi izmišljene vsebine.
- c) Za razliko od zgodovinarjev, ki morajo biti pri opisu dogodkov čim bolj objektivni, pa pisatelje pri njihovem delu usmerjajo predvsem osebni pogledi na dogajanje in osebne vrednote. Večkrat hočejo avtorji skozi zgodovinsko dogajanje predstaviti tudi probleme današnjega časa. Tako uporabljajo zgodovinsko dogajanje samo kot kuliso za prikaz sodobne družbe.¹⁸

Druga literatura

Druga literatura, pri kateri sta čas dogajanja in čas nastanka ista, ima po navadi le malo zveze z zgodovinsko znanostjo, saj pripoveduje izmišljene zgodbe o izmišljenih ljudeh. A ravno v tem je velika prednost, saj dajejo dela bralcem informacije o takratnem življenju: vsebujejo podatke o vsakodnevni resničnosti, kot so navade, hrana, oblačila ipd. Zgodovinske osebe in sam potek zgodbe nam lahko povedo veliko o takratnem pogledu na svet, vrednotah in ideologijah.¹⁹

Primer naloge:

Sami ali v skupini izberite neko leposlovno delo (roman, pripoved, gledališko delo ali pesnitev) z zgodovinskim ozadjem, ki je primerno vaši trenutni temi pri pouku zgodovine. Preberite ga in izberite odlomek za pisno interpretacijo (pomagajte si s pomočjo vprašanj iz navodil za delo z domišljjsko literaturo). Svoje rezultate predstavite v razredu.

SKLEP

Psihološki, pedagoški in didaktični motivi učitelju narekujejo, da skuša približati otrokom zgodovinsko snov iz prve roke. Ena najbolj uspešnih metod za to je delo z zgodovinskimi viri, saj ti dajejo pravo materialno podlago za resnično razumevanje zgodovinskih dejstev in pojavov. Zgodovinski viri pa ne le širijo že v učbenikih dane zgodovinske sinteze, ampak jih tudi poglobijo, zaradi česar postane učencem gradivo bolj razumljivo, pouk zgodovine pa bolj življenjski. Poznamo več vrst zgodovinskih virov. Med tiste, ki so primerni pri pouku zgodovine tako v osnovni kot v srednji šoli, sodijo:

- Materialni viri: arheološke najdbe (ruševine gradov, mest, razni spomeniki, stanovanjski objekti, stari predmeti, novci, obleke itd.).
- Pisni viri: v pouk zgodovine vključujemo raznovrstna pisna sporočila (dokumente, kronike, spominska pričevanja, časopisne članke, statistične preglede ipd.). Uporabni so tudi odlomki iz poljudno napisanih zgodovinskih del in iz publicistično zasnovanih zgodovinskih knjig, pa tudi iz zgodovinskih romanov ali novel.
- Ustni viri: ljudsko izročilo, narodne pesmi in pravljice, šege in navade, pripovedi.
- Slikovni viri (dela slikarstva, kiparstva in arhitekture, fotografije, razglednice, plakati, karikature, diagrami).
- Sodobni mediji kot viri. K njim pa lahko prištevamo zvočne in videovire (filmi) ter informacijsko-komunikacijsko tehnologijo (internet, e-gradiva).

Za delo z zgodovinskimi viri je treba zagotoviti nekaj nujnih pogojev, med njimi npr. razumljivost virov oziroma jezika. Ob tem, ko zagotovimo pogoje, pa je treba zagotoviti

¹⁸ Prav tam, str. 56–57.

¹⁹ Prav tam.

tudi didaktične pogoje za praktično uresničevanje. Ti pogoji so: objektivnost virov, učno-ciljna naravnost, didaktična ustreznost virov, ustreznost virov za doseganje učnih ciljev ter njihova prilagojenost razvojni stopnji in individualnim posebnostim učencev, razpoložljivost raznovrstnih zgodovinskih virov (besedila, slikovno gradivo, karte, grafikoni, zgodovinski filmi, preglednice, etnografski predmeti, spominska obeležja, živa pričevanja itd.), estetska in doživljajska vrednost vira.

Kadar razmišljamo o vlogi zgodovinskih virov pri pouku zgodovine, sta nam pomembni predvsem njihova metodična uporabnost in učna učinkovitost v duhu tematskih ciljev učnega načrta. Zato vire pojmujeemo drugače, kot bi jih zgodovinar raziskovalec. Zanima nas, katere učne vsebinske elemente ali didaktične poudarke v določeni temi bo določeni vir posebej obogatil, konkretiziral in izpostavil. Prav tako je pomembno koliko bo učencem zanimiv in dostopen pouk samostojnega odkrivanja in dela. Šolska uporaba virov je torej v skladu s sodobnimi načeli ustvarjalnega pouka zgodovine. Ne more nas zadovoljiti, če so viri uporabljeni le kot informacije o zgodovinskem dogajanju, marveč jih je treba uporabiti tudi za sintezo, analizo, aktualizacijo in problemsko obravnavo.

V pouk zgodovine vključujemo raznovrstna pisna poročila, ki jih lahko povežemo s slikovnim gradivom, zemljevidi, grafikoni ipd. Poleg dokumentov lahko uporabimo kronike, spominska pričevanja, časopisne članke ipd. Uporabni pa so tudi odlomki iz poljudno in problemsko napisanih zgodovinskih del ter iz publicistično zasnovanih zgodovinskih knjig, pa tudi iz zgodovinskih romanov, povesti ali novel. Leposlovna dela z zgodovinsko vsebino morajo temeljiti na resničnem dogajanju. V poštev pridejo leposlovna dela pisateljev, ki so med pisanjem literarnega dela tudi arhivsko preučili zgodovinske razmere. Takšen besedno slikovit opis bo s svojo sugestivnostjo in z bogastvom umetniškega izraza pritegnil učence in obogatil njihove predstave o določenih zgodovinskih razmerah.

Za daljše in nekoliko zahtevnejše delo z viri potrebujemo zgodovinske čitanke, zbirke virov ali samostojen izbor gradiv. Takšna gradiva šele omogočajo pomembno kakovostno dopolnitev temeljnega sporočila v učbeniku, učitelja zgodovine pa spodbujajo k pogostejši izvedbi pouka, ki vključuje samostojno delo učencev. Zato morajo biti tudi zbirke virov organsko povezane z didaktično-metodično zasnovo učbenikov.

VIRI IN LITERATURA

- Brodnik, V. (2003). Novi pogledi na poučevanje, preverjanje in ocenjevanje znanja pri pouku zgodovine. V: Kako do bolj kakovostnega znanja zgodovine. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo, str. 5–64.
- Weber, T. (1987). Zgodovinski viri (pisni, materialni in statistični podatki) pri pouku zgodovine. V: Sodobna pedagogika, letnik 38, št. 7–8. Ljubljana, str. 381–384.
- Weber, T. (1981). Teorija in praksa pouka zgodovine v osnovni šoli. Ljubljana: DZS.
- Karba, P. (2001). Raziskovalno učenje pri pouku zgodovine v osnovni in srednji šoli. V: Zgodovina v šoli, letnik 10, št. 1. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo, str. 11–14.
- Potočnik, D. (2009). Zgodovina, učiteljica življenja. Maribor: Založba Pivec.
- Dr. Volker Bauer, Dr. Christine Böttcher, Dr. Gudrun Gleba, Prof. Dr. Hilke Günther-Arndt, Dr. Dirk Hoffmann, Sylvia Hoffmann-Mosolf, Dr. Christine Keitz, Dr. Klaus Schaap, Reinhard Teghtmeier-Blank, Elisabeth Zwölfer, Prof. Norbert Zwölfer (1998). Methodenarbeit im Geschichtsunterricht. Berlin: Cornelsen.
- Posodobitev pouka v gimnazijski praksi. Zgodovina. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo, 2011.
- Trškan, D. (2000). Metoda dela z besedili pri pouku zgodovine. V: Zgodovina v šoli, št. 3–4. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo, str. 3–7.
- Grafenauer, B. (1980). Struktura in tehnika zgodovinske vede. Ljubljana: Univerza v Ljubljani.

POVZETEK

V pouk zgodovine vključujemo raznovrstna pisna poročila, ki jih lahko povežemo s slikovnim gradivom, zemljevidi, grafikoni itd. Poleg dokumentov lahko uporabimo kronike, spominska pričevanja, časopisne članke ipd. Uporabni pa so tudi odlomki iz poljudno

in problemsko napisanih zgodovinskih del ter iz publicistično zasnovanih zgodovinskih knjig, pa tudi iz zgodovinskih romanov, povesti ali novel. Leposlovna dela z zgodovinsko vsebino morajo temeljiti na resničnem dogajanju. Za daljše in nekoliko zahtevnejše delo z viri potrebujemo zgodovinske čitanke, zbirke virov ali samostojen izbor gradiv. Takšna gradiva šele omogočajo pomembno kakovostno dopolnitev temeljnega sporočila v učbeniku. Za delo z zgodovinskimi viri je treba zagotoviti nekaj nujnih pogojev, npr. razumljivost virov oziroma jezika, hkrati pa je treba zagotoviti tudi didaktične pogoje za praktično uresničevanje. Ti pogoji so: objektivnost virov, učnocijljna naravnost, didaktična ustreznost virov, ustreznost virov glede na učne cilje ter njihova prilagojenost razvojni stopnji in individualnim posebnostim učencev, razpoložljivost raznovrstnih zgodovinskih virov (besedila, slikovno gradivo, karte, grafikoni, zgodovinski filmi, preglednice, etnografski predmeti, spominska obeležja, živa pričevanja itd.), estetska in doživljajska vrednost vira.
